

УДК 811. 161. 2'373, 611

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧАСТИНОМОВНИЙ СТАТУС МОДАЛЬНИКА

Уляна Добосевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика,
вул. Університетська, 1/234, 79001 Львів, Україна,
тел.: (0 322) 239 47 17
e-mail: u-lana@hotmail.com*

Актуалізовано питання про модальник як окрему частину мови. Розглянуто критерії виокремлення частин мови, ці критерії застосовано до лексико-граматичного розряду модальних слів. Висвітлено процеси транспозиції різних частин мови у модальник, на цій основі з'ясовано його специфічні ознаки.

Ключові слова: частини мови, модальник, транспозиція.

Питання про частини мови, принципи їх виділення, їхню кількість та ієрархію – одне із актуальних в сучасній граматиці. Серед проблем теоретичної морфології, пов'язаних з визначенням частиномовного статусу слів, окреме місце займає дискусія про модальник (модальне слово). Чи доцільно виокремлювати цей лексико-граматичний клас? Які критерії необхідно застосовувати? Де межа між модальником та іншими суміжними частинами мови? Ці та інші питання останніх кілька десятиків років перебувають у полі зору мовознавців, які неоднозначно, а іноді й полярно протилежно інтерпретують цей особливий клас слів. Окреслене питання є своєрідною ланкою цілого комплексу проблем, вирішення яких матиме теоретичне і практичне значення для сучасної морфології [8, с.70; 12, с. 443].

Насамперед необхідно визначити ті принципи, які стануть засадничими у процесі осмислення і узагальнення будь-якого лексико-граматичного класу слів, зокрема і модальника.

По-перше, одиницею морфологічного аналізу є слово. Обсяг цього поняття можна інтерпретувати по-різному, зокрема через призму синтагматики і парадигматики. Відповідно протиставляються між собою словоформа (у мовленні) і лексема (у мові). Зазвичай об'єктом дослідження чи лексикографічного опрацювання стає парадигматичне слово. Однак, коли постає проблема визначення частиномовної належності, не завжди йдеться про слово-лексема, тому, не заперечуючи, що „класифікація частин мови очевидно є класифікацією слів-лексем” [8, с. 71] розглядатимемо ще й доволі численні випадки, які виходять за межі цієї тези. Часто трапляється, що беремо до уваги саме слово у контексті в певній граматиці формі (синтагматичне слово), і лише за цієї умови воно може виявляти здатність до міжчастининомовної омонімії, а тому й можуть виникати проблеми у визначенні його частиномовного статусу. Наприклад, – *Душа моя лине до вас з усією **силою*** (іменник *пристрасті* (П. Загребельний, Роксолана); *Велено було привезти до Києва молодого князя Бориса добровільно чи **силою*** (прислівник), *живого чи мертвого* (П. Загребельний, Диво); *В американському штаті Вірджинія стався землетрус **силою*** (прийменник) *4 бали*. Отже,

словоформа/синтагматичне слово перебуватиме в полі нашого зору як один із складників, що поповнюють лексико-граматичний клас модальника.

По-друге, за основу беремо гетерогенний підхід до класифікації слів за частинами мови, який передбачає врахування семантичного, морфологічного, синтаксичного та допоміжного морфемно-словотвірних критеріїв. Щодо їх ієрархії у сучасному мовознавстві немає однозначної думки, оскільки при визначенні різних частин мови (у традиційному аспекті) домінують різні підходи: наприклад, семантичні та морфологічні особливості при виокремленні іменника, натомість для окреслення числівника актуалізується семантичний і майже повністю нейтралізований морфологічний критерій. Можемо припускати, що визначальним може стати синтаксичний критерій, який передбачає врахування а) формально-синтаксичної позиції слова у реченні, а також б) семантико-синтаксичних відношень, які демонструють позицію слова у глибинній структурі речення [3, с. 15]. Інколи буває важливою навіть інтонація, що також є однією із ознак речення як синтаксичної одиниці. Наприклад, у реченні *На конкурс прийшло всього 20 студентів* слово *всього* матиме, залежно від контексту, а відтак – інтонації, два варіанти частини мовної інтерпретації: *На конкурс прийшло **всього**=загалом* (прислівник) *20 студентів* – *На конкурс прийшло **всього**=лише* (частка) *20 студентів*. Застосовуватимемо сукупність критеріїв, що є загальноприйнятими у визначенні частин мови, беручи за основу синтаксичний.

По-третє, в осмисленні та упорядкуванні системи частин мови (а їх у сучасному українському мовознавстві виокремлюють, за різними поглядами, від чотирьох до двадцяти) і досі немає єдиної концепції, що зумовлює „створення різнотипних класифікацій, виділення різних частин мови, повний перелік яких залишається, власне, відкритим” [8, с.75]. Враховуючи постійні динамічні процеси, які відбуваються внаслідок транспозитивних змін, можна стверджувати, що поділ на частини мови до певної міри умовний і є наслідком застосування в кожному конкретному випадку визначеного набору критеріїв, а тому сама система частин мови не вкладається у чіткі непроникні структурні рамки, вона мінлива, рухома, сповнена взаємопереходів, а відтак синкретичних явищ.

Пропоноване дослідження – спроба долучитися до дискусії про окремий клас слів, який, можливо, претендує на статус частини мови. Йдеться про модальник як специфічну лексико-граматичну групу у контексті граматичної структури української мови.

Історія питання про модальник/модальне слово в українській граматичній думці сягає початку 50-х рр. ХХ ст. Цей клас слів українські мовознавці виокремлювали за їх специфічними ознаками. Одним із перших вказав на особливості цієї групи слів Ю. Шевельов у „Нарисах сучасної української мови” (1951). Учений висловлює кілька зауваг про вставні слова, акцентуючи увагу на їх відмінності, з одного боку, від прислівника: „Вставні слова характеризуються тим, що вони не прилягають ні до дієслова, ні до прикметника, ні до будь-якого іншого слова, як це робить прислівник” [17, с.391]. З іншого боку, очевидна їх несхожість на вставні речення, оскільки функція останніх у структурі речення „не окреслювати модально-емоційні відтінки ставлення мовця, а наводити другорядні додаткові факти”[там само, с.392-393]. Ці міркування вказують на особливу міжрівневу природу модальних слів, яка суміжна одночасно із морфологічним та синтаксичним мовними рівнями.

Окремі зауваги про модальні слова та їх походження належать С. Бевзенкові [1]. Автор описує шляхи творення модальних слів насамперед на дієслівній базі, поряд із цим також на основі прислівників, іменників, прикметників, займенників та числівників. Одроз-

ж з'являються протилежні думки про модальні слова у „Теоретичних питаннях граматики української мови” І. Кучеренка (1964). У підрозділі „Відсутність граматичних підстав для виділення модальних слів” автор наводить низку аргументів проти виокремлення модальника, серед яких – відсутність власних морфологічних показників, специфічного семантичного наповнення; а особлива синтаксична роль, на думку вченого, не дає підстав „для їх відособлення” [11, с.364-365]. Однак в окрему групу в системі прислівника ці слова об'єднуються – їх автор називає модальні прислівники [там само, с.347]. Таку ж групу у прислівниковій системі виокремлено в академічній граматиці (1969) на тій підставі, що вони „не пов'язуються граматично і семантично із якимось із членів речення, а служать для виявлення ставлення мовця до змісту всього речення” [16, с.443].

У „Курсі сучасної української літературної мови” М. Жовтобрюха та Б. Кулика (1972) згадано про модальні слова у контексті прислівників. Їм присвячено окремий параграф, у якому аналізують „невідмінювані слова, яким не властива номінативна функція, які не називають певних понять і в той же час не виражають будь-яких зв'язків або відношень між членами речення” [9, с.157]. Тим часом ці слова виражають відношення того, хто говорить, до висловленої ним думки, тобто об'єднані в окремий клас на основі загальнокатегоріального значення модальності. Акцентовано увагу на особливій природі цих слів, бо вони відрізняються від службових – не виражають граматичних відношень між членами речення чи частинами речень. Разом із тим вони не подібні і до часток – не вносять відтінків до змісту слова чи висловлювання.

У „Граматиці української мови” О. Безпояско, К. Городенської, В. Русанівського визначають природу модальних прислівників як „лексичних еквівалентів модально орієнтованих предикатів згорненої головної частини складнопідрядного речення” [2, с.252]. Іншими словами, будь-який модальний прислівник (чи гіпотетичної, чи констатуючої, чи суб'єктивної модальності, чи такий, що логічно впорядковує мовлення) можна розгорнути до цілого головного речення. У цьому, власне, і полягає особливість цього класу слів порівняно з іншими типами прислівників.

В енциклопедії „Українська мова” маємо статтю *модальні слова*, де їх охарактеризовано як „лексико-граматичний клас незмінюваних слів, що виражають ставлення мовця до висловленої ним думки” [5, с.338]. Автори „Теоретичної морфології української мови” такі одиниці традиційно кваліфікують як модальні прислівники, наголошуючи на їхній специфічній природі, що проявляється в умовах формування та синтаксично зумовленими лексичними значеннями [3, с.307-308]. У „Теоретичній граматиці сучасної української мови” А. Загнітка про модальні слова згадано в контексті синтаксису як про засіб вираження суб'єктивної модальності, що притаманна вставним словам [10, с.574-575].

У СУМ-11 і СУМ-20 граматична характеристика аналізованих одиниць зводиться до коментаря „у значенні вставного слова” [13, 14].

Отже, спостерігаємо неоднозначність в інтерпретації цієї групи слів. З-поміж різних думок, доведень і спростувань вирізняється концепція В. Горпинича. Учений розглядає модальник як рівноправний і повноцінний компонент у системі частин мови. Опираючись на поняття модальності та морфологічні, синтаксичні, лексичні засоби її вираження, автор робить висновок, що у морфології варто розглядати лише особливі лексичні одиниці, яким притаманна лише модальність, оскільки вони складатимуть основне ядро модальника. У полі зору автора – семантичні розряди модальників, а також морфологічні (незмінюваність, одна або кілька граматичних форм одного слова) та синтаксичні (перебувають поза структурою речення, інтонаційно відокремлені, однак

мають стосунок до його членів на рівні семантики). Отже, це „частина мови, до якої входять специфічні повноцінні самостійні слова, які виражають суб'єктивну модальність (ставлення мовця до висловлюваної думки), не мають системи словозміни та синтаксичних зв'язків з членами речення, відокремлені від інших у реченні, але пов'язані з ними семантично та інтонаційно” [7, с.243].

У кожній частині мови можна виокремити ядро, до складу якого входять „найяскравіші представники» певного лексико-граматичного класу, носії усього набору ознак, за якими диференціюють частину мови – своєрідні „рафіновані” репрезентанти, зразки, за якими можна скласти уявлення про іменник, прикметник, дієслово тощо. Однак „у сучасних граматичних теоріях частини мови розглядаються як класи слів, яскраві частини мовні ознаки яких властиві не всім елементам класу. Тим самим виникає потреба кваліфікувати частину мови як функціонально-граматичне поле, домінанта (ядро) якого має ознаки найбільшої спеціалізованості у вираженні інваріантного змісту й найбільшої формальної регулярності відповідно до цього змісту, а периферія характеризується можливою розмитістю цих властивостей класу, виключеннями, синкретизмом” [12, с.440]. Якщо розглядати ядро модальника, то на синхронному рівні (історично – це похідні одиниці) воно включає порівняно невелику кількість слів: *по-перше*, *по-друге* і т.п., *наприклад*, *мабуть*, *мовляв*. Принагідно варто зауважити, що модальники *по-перше*, *по-друге* репрезентують словотвірні особливості, яких немає в жодній іншій частині мови. Синхронний префіксально-суфіксальний спосіб творення з формантами префіксом *по-* та суфіксом *-е* та числівниковою твірною основою демонструє специфічну словотвірну модель.

Поряд із цим спостерігаємо активну розбудову цього класу шляхом транспозиції іменників, прислівників, дієслів та інших частин мови. Такий перехід окреслюють як явище модалізації (модалізації). Зіставлення таких міжчастини мовних омонімів, одним із компонентів яких виступає модальник, увиразнює його особливості, створює ефект контрасту, який дасть змогу простежити насаперед його семантичні та морфологічні ознаки (синтаксична особливість у цьому випадку вже стала домінантною). Це допоможе виявити ознаки модальника як окремої частини мови.

1. Модальникові властиве загальнокатегоріальне значення *суб'єктивної модальності*. Специфіку цього значення варто осмислювати у зіставленні з іншими частинами мови, які мають дотичність до модальника. Це прислівник і частка – ті частини мови, які внаслідок транспозиції (морфолого-синтаксичної деривації, модалізації) переходять у модальник. Перехідні явища, пов'язані з прислівником вже були предметом аналізу [15].

Омопара прислівник – модальник репрезентована значною кількістю одиниць: *безперечно*, *безсумнівно*, *безумовно*, *видимо*, *видно*, *відомо*, *вірогідно*, *властиво*, *дійсно*, *достеменно*, *звичайно*, *звісно*, *зрештою*, *зрозуміло*, *либонь*, *можливо*, *навпаки*, *напевно*, *нареши*, *нівроку*, *отак*, *очевидно*, *певно*, *по-моєму*, *по-твоєму*, *природно*, *противно*, *справді*, *утім*, *ясно*. Унаслідок переходу нейтралізуються загальнокатегоріальне значення *ознаковості* у прислівнику. Різницю між прислівником і модальником найвиразніше можна побачити на контрасті, який виникає внаслідок модалізації: *Володька це не цікавить. Він несе скорб, несе так, як несе кожна людина щось таке, що безперечно* (прислівник) *й невід'ємно їй, і тільки їй одній належить* (У. Самчук, Волинь) – *Володько, безперечно* (модальник), *ніколи не забуде тієї усмішки* (У. Самчук, Волинь). У першому реченні прислівник займає придієслівну позицію, у якій виявляється ознаковість – ознака способу дії, яка підсилена іншим однорідним прислівником (*належить* (як?) *безперечно* й *невід'ємно*). У другому реченні слово *безперечно* не має безпосереднього зв'язку з жодним

компонентом у реченні, а одночасно із тим вказує на суб'єктивну оцінку висловлювання з погляду мовця – впевненість у сказаному.

Змінюючи синтаксичну функцію, прислівник у такий спосіб змінює своє загальнокатегоріальне значення. При цьому у переважній більшості випадків семантика прислівника і модальника залишається тотожною або із невеликими змінами. Це підтверджують приклади: *Це вже було достеменно* (прислівник – ‘дійсно, справді’) *відомо* (О. Іваненко, Марія) – *Катерина, достеменно* (модальник – уживається для вираження впевненості в чому-небудь), *як кілька хвилин тому Слава, не могла повірити, що це Суліман* (І. Вільде, Сестри Річинські); *Мадмуазель Арйон казала: – От. Вийшло по-моєму* (прислівник – ‘відповідно до моїх поглядів, думок, звичаїв’). *Хіба не скандал?* (М. Хвильовий, Пудель) – *По-моєму* (модальник – уживається для вираження ставлення 1-ої особи до висловлюваного), *близнірство – рівняти дім римлянина до храму!* (Леся Українка, Оргія). Однак є випадки, коли семантика похідного модальника змінюється, відповідно компоненти онопари семантично дистанційовані: *Що ж до речей... Ми працюємо з можливо* (прислівник – вказує на можливість здійснення, виконання чогось) *ідеальною пунктуальністю...* (П. Загребельний, Диво) – пор. *І, можливо* (модальник – уживається для вираження припущення), *прагне* [Сумна Квітка] *знову зблиснути справжньою зіркою, тільки про це мовчить* (І. Калинець, Ці квіти нестерпні). *Предки напевно* (прислівник – ‘точно, безперечно, безсумнівно’) *були мною задоволені; я нічого не забував із старосвітських приписів...* (Р. Федорів, Єрусалим на горах) – пор. *Турки, напевно* (модальник – уживається для вираження ймовірності чого-небудь), *ї не відчули, як їхня галера налетіла на отаманську чайку* (С. Тельнюк, Грає синє море). Такі семантичні зміни можуть вказувати на завершення процесу модалізації, внаслідок чого і виникає модальник. Процеси модалізації прислівника достатньо активні. Це можна пояснити вилученням із транспозиції однієї із ланок – змін морфологічного плану, оскільки обидва класи слів є незмінюваними.

Подібність між модальником і часткою проявляється, якщо застосовувати семантичний критерій і на його основі виокремлювати загальночастини мовне значення. Частка є виразником об'єктивної модальності, модальник – суб'єктивної модальності. Частки та модальники вступають у відношення міжчастини мовної омонімії: *ачей, далебі, мов, от, отже, пак*. Різницю у вираженні загальнокатегоріального значення можна простежити на прикладі: *Вже й не співалось. І слова ті самі ж, а мов* (частка – забезпечує функцію виокремлення і підсилення певного слова безвідносно до суб'єктивної його оцінки і вживається для вираження сумніву, непевності) *не ті, таке щось в них смутне* (Л. Костенко, Маруся Чурай) - *Та й дід був трудяга... Ото був старий! Теж штукар! Іде в аптеку, і яструбок на плечі: не чіпай, мов* (модальник – вказує на джерело мовлення, відокремлює автора від персонажа, якому приписують ці слова), *мене, бо й очі повидираю!..* (О. Гончар, Бригантіна). Отже, у першому реченні проявляється об'єктивна модальність, а в другому – суб'єктивна. Інший приклад виявляє дуже тонку грань між часткою і модальником: *...А цю трикляту мислячу породу всю до ноги зітерти б далебі* (частка – стверджувальна)! *І стільки ворогів було в народу, що й весь народ був ворогом собі!* (Г. Чубай, Вертеп) – пор. *Та є печальна втіха, далебі* (модальник – уживається при вираженні впевненості): *комусь на світі гірше, як тобі* (Л. Костенко, Маруся Чурай). Ця грань проходить у комунікативній площині і окреслюється інтонаційно у мовленні, засобами пунктуації на письмі.

У такий спосіб простежується особливість модальника у зв'язку із його роллю вставного слова в структурі речення, що, у свою чергу, вказує на взаємозалежність між синтаксичним і семантичним критеріями, які застосовують для визначення частини мови.

2. Морфологічною ознакою модальника є незмінюваність. Це споріднює його із прислівником, проте можна спостерігати і певні особливості. Вони проявляються в омопарах, де мотивувальною базою є означальний прислівник. Означальні прислівники мають властивість змінюватися за ступенями порівняння. Модальники, які виникли на основі цих прислівників, таку морфологічну особливість втрачають. Порівняймо прислівникові форми: *Шепіт дитини, побожний, пристрасний, так природно зливався з шумом міста...* (Р. Іваничук, Мальви) – *Шепіт зливався природніше, ніж крик – Шепіт звучав найприродніше*. У модальнику таке формотворення знейтралізоване: – *Мої люди дуже втомилися, – зітхнув капітан. – Вони ще не відіспалися після боїв на Дніпрі, і, природно, їм треба в першу чергу відпочити* (Г. Тютюнник, Вир). Аналогічно: *Місяць світить ясно. Зорі миготять щораз ясніше. – Що треба для охоти на лося? Перш за все, ясно, рушницю* (Остап Вишня, Лось). Ця морфологічна ознака може стати однією із підстав диференціювати модальник і прислівник.

3. Окрему, значну за обсягом групу становлять модальники, похідні від дієслів. У цьому випадку залишаються формально виражені категорії способу (переважно наказового), особи (друга) та числа (однина та множина) дієслова: *гляди, даруй(-те), знай, пробач(-те), прости(-ть), скажи(-ть)*. Дієслово втрачає усю палітру властивих йому граматичних форм, виступаючи в реченні вставним словом. Залишаються лише ті форми, які зумовлені новими комунікативними завданнями – привернути, активізувати і втримати увагу (принагідно слід зазначити, що саме ці граматичні форми у дієслові „виступають семантичним центром наказового способу” [2, с. 228]): *Спочатку Лук'ян радів, дивлячись на нього: „Беруче хлоп'я, гляди, якимось професором буде або ще вище”* (Г. Тютюнник, Вир); [Мержинський:] – *Це вже просто-таки, даруйте, нерозумно* (М. Олійник, Дочка Прометей); *Мертвий я. Це добре, ясно відаю. Та і як, скажи, себе одуриш! А проте живу. Журюсь, обідаю... О, – болить мені, єдина! Чуєш?* (Є. Плужник, Майже рік сиджу, мов кріт, на хуторі). Визначальною виступає грамема другої особи, а грамеми числа, на наш погляд, мають лише допоміжний характер і не впливають на вияв суб'єктивної модальності і на семантику речення в цілому (порівняйте – *Та і як, скажи, себе одуриш! – Та і як, скажіть, себе одуриш!*). У формі наказового способу іншої – першої – особи множини уживається модальник, похідний від дієслова *скажімо*: *За довгі роки навчився [Генріх] пускати погляд боковий, побіжний. Це помагало помічати багато прихованого, скажімо, жіночі очі* (П. Загребельний, Євпраксія); *Діти були зовсім не схожі між собою, як, скажімо, цвіт гарбузовий не схожий на цвіт вишні* (Є. Гуцало, Хто ти?). Така форма особлива, за нашими спостереженнями, не властива модальникові, а тому і викликає своєрідні „побічні ефекти” – зміну у семантичному наповненні. Якщо дієслова другої особи зберігають свою семантику і їх можна розгорнути до речення, у яких вони цю семантику реалізують (наприклад, *Та і як, скажи, себе одуриш! – Ти скажи, як себе одуриш!*), то „ексклюзивна” форма першої особи має інше значення (*Це помагало помічати багато прихованого, скажімо (=наприклад), жіночі очі*), причому таке, яке первинно властиве модальнику.

При переході дієслів у модальники можливі різноманітні супровідні процеси. Так, наприклад, модальник *бач*, що утворився від дієслова, поступово втрачає своє дієслівне „обличчя”, а відтак і властивість утворювати певну граматичну форму – наказовий спосіб від дієслова *бачити*, як і інших дієслів почуттєвого сприйняття у сучасній

українській мові має обмежену сферу вживання [2, с.230]: *О, бач, стоїть дід Хо з торбою на плечах* (М. Коцюбинський, Хо).

4. В окремих випадках мотивувальною базою для модальника може виступати іменник (прийменникових форм до уваги не беремо): *правда, словом*. Словозмінні іменникові особливості при цьому згортаються до однієї граматичної форми, яку можна кваліфікувати як застиглу: *Приїхав додому, місця не знаходжу, мама, правда, радіє, щаслива...* (О. Гончар, Тронка); *Це якийсь джипоїд, або щось наче міні-вен, щось японське, американське, синтапурське, якесь таке сафарі, вестерн, екшн і фікін, словом, машина марки іномарка, але при цьому, судячи з реву, не виключено, що з кразівським військовим двигуном* (Ю. Андрухович, Дванадцять обручів). Аналогічні процеси можна спостерігати при адвербіалізації іменників.

Спостереження за процесами переходу в модальник дієслів та окремих іменників дають змогу уточнити, конкретизувати тезу В. Горпинича про відсутність системи словозміни у модальнику [7, с. 243]. У модальниках дієслівного походження збереглися щонайменше дві взаємопов'язані і взаємозамінні граматичні форми другої особи однини та другої особи множини, які не протиставляються одна одній, а тому не є словозмінними ознаками. У цьому випадку, вважаємо, ці граматичні форми можна кваліфікувати як варіантні (паралельні).

5. Модальник може формуватися і на базі сполучника. Виявлено два випадки модалізації сурядних протиставних сполучників *однак (одначе), проте*. Ці сполучники у сучасних мовознавчих дослідженнях розглядають як семантичні [4, с. 84] чи частково асемантичні [6, с.32]. Ці характеристики випливають із двох граматичних функцій – формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної. Є підстави припускати, що семантико-синтаксична функція якраз вплинула на їхню здатність перейти у модальник. *Приїшов я до тебе [море] змарнілий та бідний, проте* (сполучник – виражає протиставний зв'язок) *не чужий, але близький та рідний...* (М. Вороний, До моря) – *У наведеному уривку хочеться, проте* (модальник – ‘незважаючи на це, все ж’), *відзначити той естетичний елемент, елемент краси, яким вірний собі Довженко оповиває цю сцену* (М. Рильський, Олександр Довженко). Протиставні семантико-синтаксичні відношення сполучника трансформувалися у суб'єктивно-модальне значення, близьке до допустового, що свідчить про завершення модалізації.

Отже, проблему виокремлення модальника як частини мови можна розглядати крізь призму явища транспозиції, а саме модалізації, суть якої полягає у переході різних частин мови у модальник. Дослідження модалізації підтверджує теоретичне положення про послідовний перебіг процесу транспозиції: зміна синтаксичної позиції – витворення іншого загальнокатегоріального значення – зміни у системі граматичних форм і значень – поява нового лексичного значення. Найактивніше транспозитний потенціал проявляють прислівники, рідше дієслова, іменники, частки та сполучники. Аналіз змін, які відбулися у процесі модалізації названих частин мови, увиразнив статус модальника. Основу виокремлення модальника створює його особлива позиція вставного слова у структурі речення. У зіставленні з іншими частинами мови виокремлюється загальнокатегоріальне значення суб'єктивної модальності, а також морфологічна ознака незмінюваності (нульова парадигма), навіть за наявності кількох пов'язаних граматичних форм. Окрім того, модальник має специфічне словотвірну модель. Тому модальник – один із претендентів на поповнення (доповнення, конкретизацію) спектру частин мови.

1. *Бевзенко С.П.* До питання про модальні слова в українській мові / С.П. Бевзенко // Наукові записки Ужгородського ун-ту. – Львів, 1959. – Т.37. – С.188-191.
2. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови. Морфологія / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – Київ, 1993. – 336с.
3. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – Київ, 2004. – 400с.
4. *Вихованець І.* Семантична структура складного речення / І.Р. Вихованець // І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. Семантико-синтаксична структура речення. – Київ, 1983. – С.67-98.
5. *Вихованець І.* Модальні слова / І. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – С.338.
6. *Городенська К.* Сполучники української літературної мови: Монографія / К. Городенська. – К., 2010. – 208 с.
7. *Горпинич В.* Морфологія української мови / В. Горпинич. – Київ, 2004. – 336с.
8. *Данилюк І.* Проблема класифікації частин мови: досягнення і перспективи / І.Данилюк // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Лінгвістика. – Вип.1. – Херсон, 2005. – С.70-76.
9. *Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М.* Курс сучасної української літературної мови. – Київ: Вища школа, 1972. – Ч.1. – 406с.
10. *Загнітко А.* Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 992с.
11. *Кучеренко І.* Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / І. Кучеренко. – Видання друге, уточнене й доповнене. – Вінниця, 2003. – 464с.
12. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. Селіванова. – Полтава – К, 2008. – 712 с.
13. *Словник української мови* / За заг.ред. І.К. Білодіда. – Київ, 1970 – 1981. – Т.І–ХІ.
14. *Словник української мови* / За ред. В.М. Русанівського. – Київ, 2010. – Т.І.
15. *Соколова С.В.* Транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській мові: автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова / С.В. Соколова. – Київ, 2009.
16. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* / За заг.ред. І.К. Білодіда. – Київ, 1969. – 583с.
17. *Шевельов Ю.* Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шевельов // Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947-1953рр.). – Київ, 2012. – 664с.

*Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2017
доопрацьована 30. 06. 2017
прийнята до друку 15. 08. 2017*

QUESTION CONCERNING A DISJUNCT AND ITS STATUS AS A SEPARATE PART OF SPEECH

Ulyana Dobosevych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian language,
1/234, Universytets'ka Str., 79001 Lviv, Ukraine,
phone: (0 322) 239 47 17
e-mail: u-lana@hotmail.com*

One of the current questions of modern grammar dwells on the parts of speech, principles of their classification, their number and hierarchy. The discussion about a disjunct has a special place amongst the other crucial questions of theoretical morphology related to the status of the parts of speech. Especially the most important question is whether it is appropriate to distinguish this lexical and grammatical class, what criteria should be used, where the line between a disjunct and other related parts of speech is.

According to constant dynamic processes, that occur as a result of transposition changes, it can be affirmed that the main principles of division of the parts of speech depend on the set of criteria (semantic, morphological, syntactic and sub-morphemic word-formative) that are used in specific cases. Therefore, the system of the parts of speech does not fit structural frames; it is changeable and mobile.

The interpretation of the disjunct is ambiguous in modern Ukrainian linguistics. If a core of disjunct is studied with the help of a synchronic approach, it includes a relatively small number of words: first, second, etc., for example, perhaps, it is said. At the same time it is observed that this class increases by transposition of nouns, adverbs, verbs and other parts of speech.

The research of transposition of the disjunct confirms a theoretical position that the following processes are in consecutive order: a change of syntactic position - a creation of another general meaning- changes in the system of grammatical forms and meanings - an emergence of a new lexical meaning. Sentence adverbs (or sentence adverbials) show the most active potential of transposition; verbs, nouns, conjunctions and particles rarely do. The analysis of changes, that have occurred during the process of transition of aforesaid parts of speech into the disjunct, makes it more prominent. The special position of parenthesis creates a basis for separation of the disjunct. In comparison with other parts of speech, importance of subjective modality and morphological characteristics of irremovability (zero paradigm) become more significant.

Key words: parts of speech, disjunct, transposition.